

RECENZJE I OMÓWIENIA / REVIEWS AND POLEMICS / DISKUSSIONEN UND POLEMIKEN

Tomasz Wyzlic

Instytut Północny im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie;
tomasz.wyzlic@ip.olsztyn.pl • <https://orcid.org/0000-0001-7121-4506>

Rikako Shindo, *Prusy Wschodnie, Litwa i Związek Radziecki w czasach Republiki Weimarskiej. Gospodarka i polityka na niemieckim wschodzie*, Berlin 2013

Rikako Shindo, *East Prussia, Lithuanian, and the Soviet Union during the Weimar Republic. Economy and politics in the German East*, Berlin 2013

Rikako Shindo, *Ostpreußen, Litauen und die Sowjetunion in der Zeit der Weimarer Republik. Wirtschaft und Politik im deutschen Osten*, Berlin 2013

Quellen und Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte (QUF), Band 45. Wydawnictwo Duncker & Humblot Berlin

Rok wydania 2013. 888 s.

W tytule książki Rikako Shindo¹ dookreślając opisywane obszary „gospodarka i polityka” wskazała na wagę podejmowanych zagadnień. Umieszczając na pierwszym miejscu gospodarkę z dużą dokładnością przedstawia problemy gospodarcze Prus Wschodnich po zakończeniu I wojny światowej. Do wybuchu wojny handel roślinami strączkowymi i drewnem był źródłem bogactwa Królewca. Rośliny strączkowe transportowano do Królewca z Ukrainy linią kolejową zbudowaną w 1873 r., zaś drewno było spławiane z Rosji Niemnem i Pregolą. Port w Królewcu zajmował szczególne miejsce w eksporcie rosyjskich towarów na zachód Europy. Po zakończeniu wojny prowadzenie tego rodzaju handlu przez port w Królewcu

¹ Dr Rikako Shindo, ur. w 1971 r. w Tokio. Absolwentka Uniwersytetu w Kyoto (Master of Economics, 1997). Działalność naukową kontynuowała w Berlinie i Tübingen. Stopień naukowy doktora otrzymała w 2008 r. na wydziale filozoficznym Uniwersytetu Humboldta w Berlinie (u profesora Dr. Jörg Baberowski). Recenzowana publikacja jest jej rozprawą doktorską. Rozprawa została nagrodzona w 2011 r. nagrodą „Gierschke-Dornburg-Preis der Landsmannschaft Ostpreußen”.

stało się niemożliwe. Sąsiadami Prus Wschodnich stały się państwa, które powstały po upadku carskiej Rosji. Dodatkowo były ze sobą zwaśnione (Polska i Litwa) oraz niejednokrotnie zajmowały wrogie stanowisko wobec swojego sąsiada. Konflikt polsko-litewski o przynależność Wilna spowodował wstrzymanie ruchu kolejowego na linii Kowno–Wilno, jak również wstrzymanie spławu drewna Niemnem. Wojna i rewolucja w Rosji skutkowały zmianą kierunku handlu produktami spożywczymi. Rosja, która przed wojną eksportowała żywność, musiała w latach dwudziestych ją importować.

W listopadzie 1918 r. władzę w Rzeszy oraz w Prusach przejęły partie republikańskie. W przeciwieństwie do stosunków politycznych w Berlinie społeczeństwo krajów wschodnich było nastawione dość konserwatywnie. Nadprezydent Prus Wschodnich musiał liczyć się z elitami przywódczymi, które posiadały zaufanie ludności wiejskiej. W tym czasie ujawniły się sprzeczności między miejskimi kręgami gospodarczymi a wielkimi obszarnikami. Nadprezydent Ernst Ludwig Siehr (1920–1931), który sam pochodził ze starej wschodniopruskiej rodziny zaangażował się w obronę weimarskiej demokracji. Znał on dobrze znaczenie rolnictwa, w którym zatrudnionych było ponad 55% czynnych zawodowo. Z tego powodu nie zgadzał się na drastyczne zmiany w strukturze własności, które w czasach kryzysu postulowali berlińscy republikanie. Odrzucał jednak uprzywilejowanie rolnictwa, gdyż jego zdaniem utrzymanie gospodarcze prowincji zależało od nierolniczych sektorów.

Do obszaru polityki zaliczyć można przede wszystkim opis wewnętrznej sytuacji w Prusach Wschodnich, które w skutek pierwszej wojny światowej zostały oddzielone polskim terytorium od reszty państwa niemieckiego. W obliczu „wyjątkowo trudnego położenia” prowincja domagała się uprzywilejowanej pozycji w ramach Rzeszy oraz Prus. Nadprezydent Ernst Ludwig Siehr dążył do tego, aby rozszerzyć swoje uprawnienia i ze wzmocnionej pozycji mieć wpływ na kształtowanie stosunków ze wschodnimi sąsiadami. Ambicje te prowadziły do napiętych stosunków między Berlinem a Prusami Wschodnimi.

Praca Rikako Shindo składa się z trzech części podzielonych na liczne rozdziały i podrozdziały. Pierwsza część „Prusy Wschodnie” opisuje polityczne dążenia nadprezydenta prowincji do wzmocnienia swoich uprawnień, stosunki polityczne i prawne wynikające z umów między Rzeszą a krajami wschodnimi, wsparcie kredytowe wschodniopruskiego rolnictwa (pomoc dla Prus Wschodnich i pomoc dla wschodu). Część druga „Prusy Wschodnie i Litwa” przedstawia inicjatywy kręgów gospodarczych Królewca przekonanych o konieczności ożywienia wymiany gospodarczej z państwami wschodnimi. Obejmuje ona: niemiecko-litewskie pertraktacje gospodarcze od 1922 do 1928 r., trudne stosunki polsko-litewskie oraz próby

rozwiązania problemu przynależności Wilna i Niemna, konferencje polsko-litewskie w Królewcu w 1928 r. Część trzecia obejmuje: stan stosunków gospodarczych Królewca z Rosją w XIX w. do traktatu wersalskiego oraz dążenia Królewca do nawiązania wymiany gospodarczej ze Związkiem Radzieckim i zawierane w tym celu porozumienia gospodarcze i kolejowe od 1924 do 1931 r.

Ważnym zagadnieniem, które może zainteresować polskiego czytelnika, opisywanym w części pierwszej był pomysł nadprezydenta Prus Wschodnich, Adolfa von Batockiego, dotyczący oderwania prowincji od reszty państwa niemieckiego i utworzenia osobnego państwa, które nie byłoby uzależnione od postanowień traktatu wersalskiego. W grudniu 1918 r. na łamach *Deutsche Allgemeine Zeitung* Batocki opublikował artykuł, w którym zaproponował reformę państwa niemieckiego polegającą na podzieleniu Prus, największego kraju Rzeszy, na kilka mniejszych jednostek, które otrzymałyby status krajów związkowych, przy jednoczesnej likwidacji mniejszych krajów. W ten sposób miałyby powstać Rzesza Niemiecka składająca się z 10–15 krajów. Dotychczasowe Prusy Wschodnie razem z Prusami Zachodnimi miały utworzyć kraj nazwany Stare Prusy (*Altpreußen*). W 1920 r. Batocki zmienił swój plan i zaproponował, aby Prusy Wschodnie i Zachodnie oraz część rejencji utworzyły osobne państwo niemieckie. Celem tego planu było niedopuszczenie do przejęcia wschodnich prowincji przez państwo polskie. Batocki wierzył, że będzie mógł rozmawiać z Polakami zamieszkałymi w tych prowincjach o założeniu osobnego państwa, ze względu na wspólną historię. W maju 1919 r. po przekazaniu niemieckiej delegacji warunków zawarcia traktatu pokojowego plan Batockiego nabrał nowego znaczenia. Z inicjatywy Batockiego w dniu 27 maja w Malborku zebrał się „parlament wschodni” złożony z posłów prowincji wschodnich bez udziału posłów Niezależnej Socjaldemokratycznej Partii Niemiec. Postanowiono zaprotestować przeciwko utracie wschodnich prowincji, ale pomysł utworzenia nowego państwa uznano za mało realny. Zarówno pomysł, jak i obrady w Malborku spotkały się ze zdecydowanym sprzeciwem rządu Rzeszy.

Polskiego czytelnika mogą zainteresować zagadnienia opisywane przez autorkę, chociażby stosunki polsko-litewskie dotyczące konfliktu granicznego, które miały istotny wpływ na handel Prus Wschodnich z Litwą i Związkiem Radzieckim.

Publikacja jest bardzo obszerna, co wskazuje na ogromny nakład pracy włożony w jej przygotowanie. Autorka oparła swoje ustalenia na szerokiej podstawie źródłowej, wykorzystując materiały znajdujące się w berlińskich archiwach: Tajnym Archiwum Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturalnego (*Geheime Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem*), Archiwum Federalnym (*Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde*) oraz Archiwum Politycznym Ministerstwa Spraw Zagranicznych (*Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin*), jak również na licznych

opracowaniach naukowych i publikacjach źródłowych. Należy jednak zauważyć, że autorka wykorzystuje prawie wyłącznie materiały niemieckojęzyczne, co skutkuje tym, że prezentuje tylko niemiecki punkt widzenia. Widoczne jest to przede wszystkim w opisie stosunków niemiecko-litewskich i polsko-litewskich.

Niestety w kwestii stosunków polsko-sowieckich autorka nie uniknęła błędów lub niejasności, np. pisząc, że wojna polsko-sowiecka wybuchła w kwietniu 1920 r. (s. 582). Stwierdzenie, że przez podpisanie w dniu 12 lipca 1920 r. traktatu z Litwą, rząd sowiecki uznał obszar Wilna jako ziemie litewskie, a zajęcie Wilna przez gen. Żeligowskiego jako bezprawne (s. 262), można określić jako błąd merytoryczny lub stylistyczny. Generał Lucjan Żeligowski zajął Wilno dopiero 9 października 1920 r.

Polskiego czytelnika może razić to, że autorka przedstawiając problemy polityczne i gospodarcze Prus Wschodnich po I wojnie światowej unika problemu stosunków z najważniejszym sąsiadem, czyli Polską. W wielu miejscach wspomina jedynie o istotnych problemach gospodarczych prowincji wynikających z oddzielenia jej tzw. polskim korytarzem bez głębszego ich przedstawienia. O plebiscycie, który był bardzo ważnym wydarzeniem w historii Prus Wschodnich jedynie wspomina, nie komentując go wcale.

Mimo jednostronnego przedstawienia tematu publikacja jest warta polecenia, gdyż przedstawia wiele dokumentów, traktatów, porozumień, które wcześniej były nieznanne (nie tylko polskiemu czytelnikowi).

Na zakończenie należy zauważyć, że cena książki powoduje, iż jest ona nieosiągalna dla polskiego czytelnika. Kwota prawie 150 Euro (dodatkowo koszty wysyłki 8,90 Euro) jest bardzo wygórowana, nawet jak na niemieckie warunki.